

Tolna megye aprófalvainak demográfiai jellemzői

TOLNAI VIOLA*

Bevezetés

A tanulmány célja Tolna megye egy speciális településcsoportjának, az aprófalvaknak demográfiai vonását felkutatni, a bennük lejátszódó folyamatokat feltárni, a jelenségek kiváltó okait megvizsgálni. A településrendszer, településállomány kutatása kiemelten fontos napjainkban, hiszen prioritásként nyert megfogalmazást hazánk közigazgatási rendszerének reformja, átszervezése. A nyilvánosságra került elképzelések között több tudományos kutató és gyakorlati szakember megfogalmazta azon véleményét, miszerint a kistérségi integrációban rejlik az optimális feladat- és forráselosztás megteremtésének lehetősége. Ez a kistérségi integráció, a falvak és központjuk között létrejövő együttműködés és területi munkamegosztás nagymértékben érinti (érinteni fogja) az aprófalvakat, hiszen az önálló települések több mint 30%-a tartozik ebbe a körbe.

A demográfiai folyamatok vizsgálata nem nyújthat átfogó képet-e településcsoportról, és önmagában nem képezheti fejlesztési javaslatok, koncepciók alapját. Annál is inkább nem, hiszen nem egy-egy tényező, hanem folyamatrendszerek differenciálják falusi településeinket (*Beluszky P.*, 1979). A demográfiai folyamatok azonban jól elemezhetők és bizonyos mértékig következtetni engednek az adott település fejlődési irányára, jövőjére.

Áttekintés

Tolna megye nem tipikusan aprófalvas térség, mint pl. Baranya vagy Borsod-Abaúj-Zemplén, ennek ellenére a felvetett témában kutatásra érdemes voltát két tényező is indokolja:

- A megye 108 településéből 2001-ben 29-ben éltek 500-nál kevesebben, tehát a megye településállományán belül 27%-ot képviselt ez a csoport. Ez az arány megközelíti az országos értéket (32,5%).
- Az aprófalvak száma folyamatosan nő Magyarországon, ezzel párhuzamosan a vizsgált megyében is bővült a számuk az elmúlt évtizedekben.

Az aprófalvak területi elhelyezkedését vizsgálva elmondható, hogy a települések elsősorban a megye észak–déli tengelye mentén (Kapos folyó völgye, Hegyhát és Völgyseg), illetve a megyehatár nyugati részén helyezkedtek el. Ennek megfelelően 13 aprófalva a Tamási kistérségben, 9 a Bonyhádi, 4 a Dombóvári, 2 a Szekszárdi és 1 a Paksi kistérségben található. A települések közül Bikács a 63-as számú másodrendű főútvonal mellett, míg, az összes többi falu alsóbbrendű összekötő, illetve egyéb utak mentén fekszik.

* PhD hallgató

Népességszám-változás

A Tolna megyei aprófalvak népességszám-változása 1970 és 2001 között összességében illeszkedik abba az országos trendbe, amely Magyarország teljes településátlományára jellemző volt (1. táblázat). Az 1970-es években a városi szerepkörű települések támogatása, gazdasági-társadalmi fejlődésük generálása ellenpárjaként jelentkezett a falvak szándékos és tudatos leépítése, pusztulásuk felerősödése. A hatékonyság és gazdaságosság követelményeinek megfelelni kevésbé képes települések nem tartoztak a fejlesztési javaslatok és koncepciók prioritásai közé. A városcentrikus – faluellenes településpolitikához ugyanakkor az 1980-as évektől kezdve kapcsolódott a népesség természetes csökkenése, amely szintén a kistelepülések népességszámában okozott jelentős abszolút és relatív mértékű visszaesést. A rendszerváltás utáni időszak politikai-társadalmi változásai, az önkormányzati rendszer kialakulása és működése új helyzetet teremtett az aprófalvak életében, a népesség számának alakulásában azonban nem történt jelentős pozitív változás.

1. táblázat. A mindenkori aprófalvak számának és népességének alakulása Tolna megyében népesség-nagyságcsoportok szerint (1970–2001)

Népesség-szám (fő)	1970		1980		1990		2001	
	Települések száma	Népesség (fő)	Települések száma	Népesség (fő)	Települések száma	Népesség (fő)	Települések száma	Népesség (fő)
0–99	0	0	0	0	0	0	1	92
100–199	0	0	0	0	1	140	1	198
200–299	1	291	2	488	6	1514	8	1 979
300–399	4	1365	5	1712	8	2851	8	2 888
400–499	3	1375	11	5035	12	5450	11	4 869
Összesen	8	3031	18	7235	27	9955	29	10 026

Forrás: KSH, Népszámlálás 2001 (saját szerk.)

Tolna megyében a vizsgált településekben (2001-ben 500 főnél kevesebb népességgel bíró községek) élő népesség száma három évtized alatt 40%-kal esett vissza (2. táblázat). A településenként átlagos népességszám 346 fő volt.

A két legutóbbi népszámlálás közötti időszakot figyelembe véve az aprófalvak számának növekedése (27-ről 29-re) ellenére a bennük élő népesség száma 9,1%-kal csökkent szemben a megye 1,6%-os népességcsökkenésével.

A megye aprófalvainak száma a két legutóbbi népszámlálás lakónépességre vonatkozó adatainak összehasonlításából kiderül, hogy az 1990-es aprófalvak közül Mucsfa település gyarapodása volt oly mértékű, amelynek révén kikerült ebből a településcsoportból. További három község (Bikács, Bonyhádvarasd és Kisszékely) pedig a korábbi számbavétel alkalmával még 500 főnél több lakónépességgel rendelkezett.

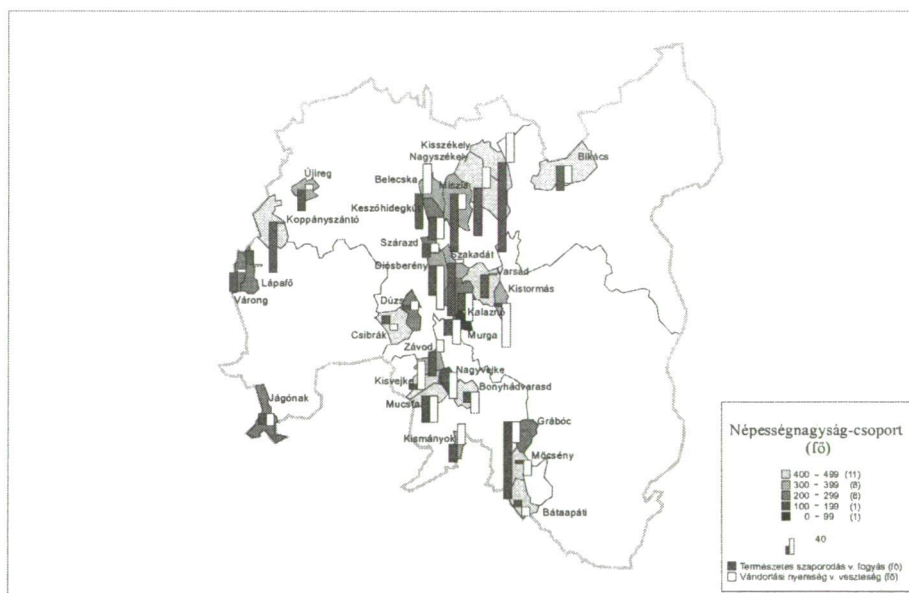
2. táblázat. A 2001-es aprófalvak népessége népességnagyság-csoportok szerint Tolna megyében (1970–2001)

Népességszám (fő)	Települések száma	Népesség (fő)				Aprófalvas népesség meg- oszlása (%)
		1970	1980	1990	2001	
0–99	1	291	211	140	92	0,9
100–199	1	367	319	243	198	2,0
200–299	8	3 436	2 895	2 242	1 979	19,7
300–399	8	4 967	4 093	3 217	2 888	28,8
400–499	11	7 759	6 374	5 191	4 869	48,6
Összesen	29	16 820	13 892	11 033	10 026	100,0

Forrás: KSH, Népszámlálás 2001 (saját szerk.)

A települések lakosságszámában tapasztalható csökkenés forrása egyrészt a népesség egészét érintő általános fogyás, másrészt a vándorlási egyenleg negatív volta. A természetes szaporodás az aprófalvak túlnyomó többségében negatív tartományban mozgott 1990 és 2001 között. Mindössze 5 település rendelkezett pozitív mérleggel (Bátaapáti, Csibrák, Dúzs, Kisvejeke és Lápafő), s közülük is Lápafő község természetes szaporodása számottevő, az 1990-ben 204 fős település 16 fős természetes gyarapodást könyvelhetett el. A természetes fogyást elszenvedő falvak átlagosan 35 főt veszítettek (1. ábra).

1. ábra. Az aprófalvak természetes szaporodása és vándorlási egyenlege Tolna megyében (1990–2001)

Forrás: KSH, Népszámlálás 2001 (saját szerk.)

Az aprófalvak népességsökkenésének alakulásában több mint három és félszer nagyobb szerepet játszott a természetes fogyás (797 fő), mint az el-, illetve odavándorlás negatív egyenlege (210 fő).

Az alábbi táblázat összefoglalójában jól látható, hogy a legtöbb község (15) népességsökkenéséhez a lakosság fogyása és az elvándorlás egyaránt hozzájárult (3. táblázat).

A migrációs veszteség, amennyiben pozitív természetes szaporodással párosult, Bataapáti település esetében népességfogyást, Csibrák és Lápfő települések esetében népesség-növekedést eredményezett. Vándorlási nyereséggel 11 település rendelkezett, ebből természetes fogyás mellett 8 község népessége csökkent, Kismányok települése pedig nőtt. Mindkét tényező pozitív értékének eredője a népesség-növekedés Dúzs és Kisvejke községekben.

3. táblázat. Az aprófalvak népességváltozásának és az azt meghatározó tényezők iránya Tolna megyében (1990–2001)

Település	Vándorlási egyenleg	Természetes szaporodás	Népesség-változás
Bikács, Bonyhádvarasd, Diósberény, Grábóc, Jágónak, Kalaznó, Keszőhidegkút, Kistormás, Koppányszántó, Miszla, Mőcsény, Mucsfa, Murga, Nagyvejke, Szárazd	negatív	negatív	csökkenés
Bátapáti	negatív	pozitív	csökkenés
Csibrák, Lápfő	negatív	pozitív	növekedés
Belecska, Kisszékely, Nagyszékely, Szakadát, Újireg, Várong, Varsád, Závod	pozitív	negatív	csökkenés
Kismányok	pozitív	negatív	növekedés
Dúzs, Kisvejke	pozitív	pozitív	növekedés

Forrás: KSH, Népszámlálás 2001 (saját szerk.)

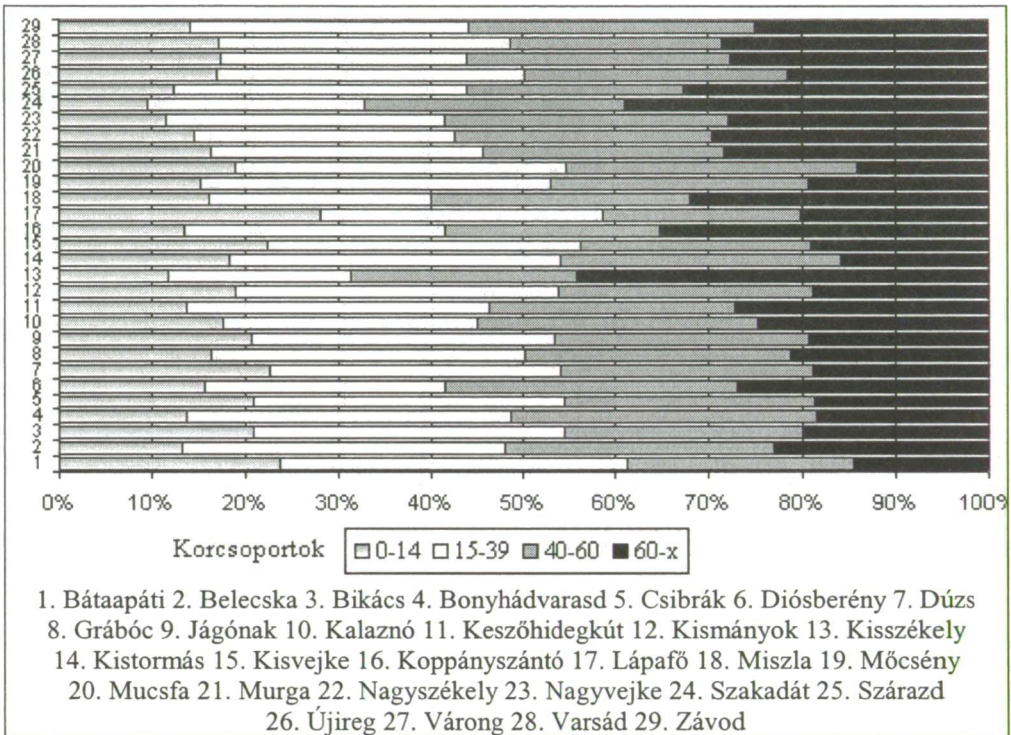
Korszerkezet

A korosztályok struktúrájának változása számos folyamat forrása és következménye egyaránt. A korszerkezet vizsgálata során képet kapunk arról, hogy az adott településen az aktív munkaképes időszakukat lezárt, a társadalom gondoskodására szoruló idősebb korosztályok, vagy a felnövő, majdan munkát vállalni tudó és hajlandó generáció van-e többségben.

Az idős korúak (60 éven felüliek) és a 14 éven aluli gyermekek létszámának összevetéséből kiderül, hogy 2001-ben a Tolna megyei aprófalvak túlnyomó többségében (19 település) kedvezőtlen, tehát 100-at meghaladó az ún. öregségi index értéke, míg Kismányok település esetében egyensúlyi helyzet állt fenn. Az aprófalvak településenkénti átlagos értéke 161, míg a megyei átlag 135 volt. A 334 fős Szakadátton több mint

4-szer annyi idősebb ember élt, mint gyermekkorú, további 1 településen 3-szor, 4 településen több mint 2-szer haladta meg az öregek száma a fiatalokét. Kedvezőbb korszerkezettűnek 9 település bizonyult, amelyekben átlagosan 82,5 volt az index értéke.

2. ábra. Az aprófalvak lakónépességének korcsoportonkénti megoszlása Tolna megyében, 2001

Forrás: KSH, Népszámlálás 2001 (saját szerk.)

A lakónépesség korosztályonkénti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy 1990-hez képest a 14 éven aluli korcsoportok száma csökkent a legnagyobb (16,4%) mértékben. Az össznépességen belül a gyermekkorúak aránya településenként 9,6 és 28,0% között mozgott 2001-ben, míg a 60 éven felüliek 14,2 és 44,1% között (2. ábra). A legidősebb korosztályok aránya a 11 év alatt Grábóc településen esett a legnagyobb mértékben vissza (34,0%-ról 21,4%-ra), ennek magyarázata lehet, hogy a kedvezőtlen halálozási adatok elsősorban ezekhez a társadalmi csoportokhoz köthetők. A 60 éven felüli népesség aránya 16 településen, átlagosan 2,6%-kal nőtt. Az aprófalvak egészét figyelembe véve azonban a nevezett korcsoportok részesedése 0,6%-kal csökkent, míg számuk 11,5%-kal visszaesett.

A gyerekek aránya a lakónépességen belül 21 településen csökkent, a legnagyobb visszaesés Nagyvejke községben történt (11,4%).

Az aprófalvak korstruktúrája egyre inkább öregszik, a gyermekkorúak száma és aránya csökken. Az idősebb népesség száma és aránya szintén csökkenést mutat, ennek magyarázata a már említett halálozási adatok sajátosságában rejlik.

Összegzés

A Tolna megyei aprófalvak száma és aránya a megye településállományán belül nő, miközben a bennük élő népesség fogy. A pozitív vándorlási különbözet nem képes ellensúlyozni a természetes fogyásból eredő veszteségeket, a lakosság számának alakulását döntően ez utóbbi tényező befolyásolja.

A népességfogyás rendkívül hátrányos következménye a korstruktúra átalakulása. A gyermekek számának csökkenése révén a későbbi szülő- és munkaképes korosztályok száma és aránya degradálódik, ezzel behatárolva a népesség reprodukációs képességét.

A vizsgált településekben lezajlott demográfiai folyamatok párhuzamosak a magyarországi aprófalvak egészében tapasztalható tendenciákkal. Az összességében hanyatló településállományon belül azonban vannak községek, amelyek népességüket számottevő mértékben voltak képesek növelni, ezzel alapozva meg továbbélésük esélyét.

Irodalom

Népszámlálási adatok, 2001 www.ksh.hu

Beluszky Pál (1979): Krasznokvajda – egy alsófokú központ (?) gondjai a Csereháton. In: Földrajzi értesítő, XXVI. évf. 3–4. füzet, pp. 349–386.

Kovács Katalin (1990): Urabnizáció alulnézetből. In.: Tér-Idő-Társadalom (Huszonegy tanulmány Enyedi Györgynek). MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 272–303.